

УДК 621.382.323

М.В. Тиханський, Р.Р. Крисько
Національний університет "Львівська політехніка",
кафедра напівпровідникової електроніки

ПЕРЕХІДНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЖОЗЕФСОНІВСЬКИХ ЕЛЕМЕНТІВ ЛОГІКИ "І"

© Тиханський М.В., Крисько Р.Р., 2011

M.V. Tyhanskyi, R.R. Krysko

TRANSITION CHARACTERISTICS OF THE JOSEPHSON LOGICAL ELEMENTS "AND"

© Tyhanskyi M.V., Krysko R.R., 2011

Розглянуто можливість реалізації елементів цифрової логіки "І" на базі джозефсонівських тунельних переходів і показано, що такі елементи можна створити і ефективно керувати їх логічним станом за допомогою зовнішніх сигналів електричного струму. Створено математичну модель перехідних процесів, що відбуваються в елементах логіки "І" під час зміни їх логічного стану, проведено математичне моделювання логічних переходів "0" → "1" та "1" → "0", розраховано перехідні характеристики і визначено параметри моделі, за яких забезпечена висока швидкодія та стабільний режим роботи.

Ключові слова: джозефсонівський логічний елемент, джозефсонівський кріотрон, перехідна характеристика, логічний перехід.

In this work, we consider a possibility of the realization of the digital logic's elements "and" on a basis of Josephson tunneling junctions. It was shown that such elements can be created and their logical state can be effectively controlled by means of external electrical current pulses. A mathematical model of the transition processes that take place in the logical elements "and" during the change of their logical state was developed. We carried out a mathematical modeling of the logical transitions "0" → "1" and "1" → "0" as well as calculated the transition characteristics and determined the model parameters that ensure the high operational speed and stability.

Key words: Josephson logical element, Josephson cryotron, transitional characteristic, logical transition.

Вступ

Тривалий розвиток надпровідних технологій призвів до виготовлення різноманітних кріоелектронних пристроїв, на базі яких можна створювати цифрові прилади з унікальними показниками, характеристиками і параметрами щодо їх енергоспоживання та швидкодії. Одними з найпростіших і найперспективнішими з таких пристроїв є кріоелектронні структури, в основі роботи яких є стаціонарний та нестаціонарний ефекти Джозефсона, відомі як джозефсонівські кріотрони. На базі джозефсонівських кріотронів можна виготовляти не тільки джозефсонівські елементи пам'яті [1–3], але і джозефсонівські елементи цифрової логіки [4–8].

У роботах [9–11] було створено математичну модель перехідних процесів, у джозефсонівських кріотронах, які використовувались як елементи комп'ютерної пам'яті, запропоновано два способи

керування логічним станом в таких елементах пам'яті, розраховані їх перехідні характеристики під час зміни логічного стану, досліджено особливості перехідних характеристик, а значить, особливості перебігу перехідних процесів, а також оцінено часи комутації – характерні часи, за які на кріотроні з'являється чи зникає напруга, коли його логічний стан міняється. У цій роботі використано основні засади математичної моделі [9–11], запропонована реалізація джозефсонівських логічних елементів “1” і створено математичну модель перехідних процесів, що відбуваються в таких елементах логіки, з метою отримання перехідних характеристик під час зміни логічного стану під дією керуючих сигналів і формі зовнішніх імпульсів електричного струму.

Принцип роботи джозефсонівських елементів логіки “1”

Логічний елемент “1” запропоновано реалізовувати на основі джозефсонівського тунельного переходу (S – I – S-джозефсонівського тунельного переходу), в якому можливе бездисипативне тунелювання куперівських пар з одного надпровідника в інший чи дисипативне одноелектронне тунелювання носіїв заряду. Вольтамперна характеристика S – I – S-джозефсонівського тунельного переходу наведена на рис. 1. Принцип роботи логічного елемента “1” полягає в такому: коли сила струму I через джозефсонівський тунельний перехід (контакт) є меншою за силу критичного струму I_c , напруга на контакті $V = 0$ внаслідок тунелювання куперівських пар, а якщо $I > I_c$, то бездисипативне тунелювання куперівських пар руйнується і на контакті виникає напруга $V \neq 0$, оскільки його ВАХ визначається одноелектронним тунелюванням носіїв заряду.

Коли логічний елемент перебуває в стані логічного “0”, то через нього потрібно пропускати електричний струм I такої сили, щоб вона не перевищувала значення I_c , а напруга на елементі $V = 0$. При становленні значення сили робочого струму I_p треба, щоб виконувалось співвідношення $I < I_c$ чи $I_p < I_c$. Оскільки ми запропонували встановити негативний робочий струм, тобто $I_p < 0$, то для виконання умови $V = 0$ повинна виконуватись така умова: $|I_p| < I_c$. На ВАХ всі ці умови задовольняються в точці А, яку вважатимемо станом логічного “0”. На логічний елемент “1” подають два керуючі сигнали у вигляді імпульсів струму, кожен з яких збільшує силу струму на величину DI . Якщо на елемент подали тільки перший керуючий сигнал, а другий сигнал відсутній, то сила загального струму збільшиться на величину DI і досягне значення $I = I_p + DI$, яке не перевищить силу критичного струму I_c (точка В). Напруга на елементі не зміниться і дорівнюватиме нулю, тобто стан логічного “0” збережеться. Коли дія першого керуючого сигналу припиниться, сила загального струму $I = I_p$ (точка А), а елемент далі залишатиметься в стані логічного “0”. Точки А та В на вольтамперній характеристиці відповідають стану логічного “0”, бо для обидвох випадків сила загального струму I менша за силу критичного струму I_c , а напруга на елементі $V = 0$. Аналогічні процеси відбуватимуться в такому логічному елементі, коли перший керуючий сигнал буде відсутнім, а на елемент подаватимуть тільки другий керуючий сигнал, що має таку саму амплітуду сили струму DI .

Для того, щоб перетворити логічний елемент “1” із стану логічного “0” в стан логічної “1”, потрібно подати одночасно обидва керуючі сигнали, внаслідок цього загального струму зросте до величини $I = I_p + 2DI$ і перевищить силу критичного струму I_c , а на контакті з'явиться відмінна від нуля напруга $V \approx V_0$ (точка С). Якщо через деякий проміжок часу дія хоча б одного керуючого сигналу припиниться, то сила загального струму I понизиться до величини $I_p + DI$, що є меншим за силу критичного струму I_c , і елемент логіки повернеться у стан логічного “0” (точка В), тобто відбувається логічний перехід “1” → “0”. Коли припиниться дія обидвох керуючих сигналів, то сила загального струму I понизиться до величини сили робочого струму I_p (точка А) і логічний елемент також перебуватиме в стані логічного “0”.

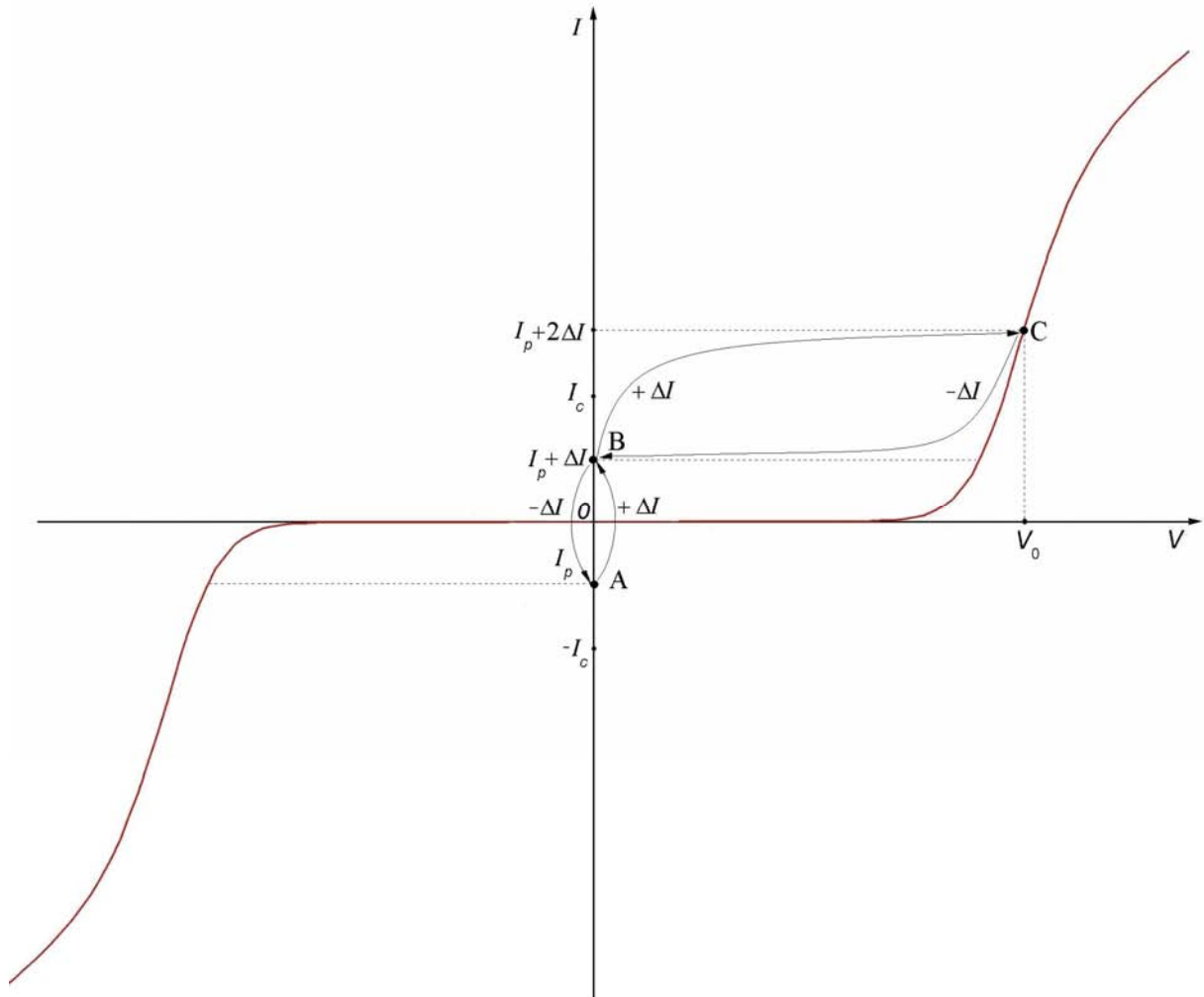

Рис. 1. Вольтамперна характеристика джозефсонівського тунельного переходу та схема керування станом логічного елемента "I" сигналами у вигляді імпульсів електричного струму амплітудою DI

Математична модель перехідних процесів в логічних елементах "I"

За основу математичної моделі перехідних процесів (процесів комутації) в джозефсонівських логічних елементах "I" було вибрано диференціальне рівняння, яке використовувалось для моделювання перехідних процесів і розрахунків перехідних характеристик джозефсонівських елементів пам'яті [9]:

$$I(t) = I_c \sin j(t) + \frac{Ch}{2e} \frac{d^2 j(t)}{dt^2} + \frac{G(V)h}{2e} \frac{dj(t)}{dt}, \quad (1)$$

де $I(t)$ – сила струму, що протікає через елемент; I_c – сила критичного струму; C – ємність джозефсонівського тунельного переходу; $G(V)$ – провідність переходу в разі одноелектронного тунелювання (в загальному випадку провідність G залежить від напруги V); h – стала Планка; e – заряд електрона; $j(t)$ – невідома функція, яка описує часову залежність різниці фаз хвильових функцій надпровідників з обох боків від тунельного бар'єру (стрибок фази). Якщо розрахувати функцію $j(t)$ і використати відоме співвідношення для нестационарного ефекту Джозефсона [8]:

$$V(t) = \frac{h}{2e} \frac{dj(t)}{dt} = \frac{h}{2e} j', \quad (2)$$

то можна отримати перехідну характеристику логічного елемента $V(t)$ – часову залежність напруги на елементі $V(t)$ під час процесів комутації (зміни логічного стану), яка містить всю інформацію про перебіг перехідних процесів і яка дозволяє визначати час комутації для логічних переходів “0” → “1” чи “1” → “0”.

Для встановлення початкових умов для рівняння (1) ми вважали, що в початковий момент часу ($t = 0$) логічний елемент перебував у стані “0” (точка А), сила струму $I = I_p$, а напруга на елементі $V = 0$. Якщо $V = 0$, то враховуючи із співвідношення (2), $j'(0) = 0$. Залежність нормальної провідності тунельного переходу від напруги $G(V)$ на основі формули (2) замінювалась на функцію $G(j')$, яка визначалась із вольтамперної характеристики переходу $I(V)$ в режимі одноелектронного тунелювання. Робочою температура-гурою елементів логіки вибрано температуру кипіння гелію $T = 4,2$ К, для якої була розрахована вольтамперна характеристика тунельного переходу, а розраховану ВАХ апроксимовано простою математичною функцією [10]:

$$I(V) = G_0 \cdot \left[0,933 \cdot V - \frac{0,878 \cdot V}{1 + (0,054 \cdot V)^{15,5}} \right], \quad (3)$$

де G_0 – нормальна провідність (провідність тунельного переходу в резистивному стані, коли напруга на ньому $V \gg V_0$) – параметр, який можна було змінювати під час моделювання.

Для моделювання подачі керуючих сигналів у формі зовнішніх імпульсів струму та їх дії на логічний елемент “1” використовувалась така залежність сили струму від часу:

$$I_{nm}(t) = \begin{cases} DI \exp\left(-\frac{(t-t_{nm})^4}{t_0^4}\right) & t \leq t_{nm} \\ DI, & t_{nm} \leq t \leq (t_{nm} + t) \\ DI \exp\left(-\frac{[t-(t_{nm} + t)]^4}{t_0^4}\right) & t \geq t_{nm} \end{cases}, \quad (4)$$

де n – номер сигналу, що подається на логічний елемент (число n може приймати значення 1 або 2), m – номер імпульсу струму в першому чи другому сигналі (число $m = 1; 2; 3; \dots$), DI – амплітуда керуючих імпульсів струму, t_0 – середній час наростання чи спадання імпульсів струму, t_{nm} – момент часу, коли на логічний елемент подавали n – сигнал m -імпульсу струму, t – тривалість імпульсів струму. Моментом подачі сигналів на логічний елемент вважали той момент часу, коли сила струму в імпульсі досягла максимального значення DI .

Сила загального струму $I(t)$, який протікає через логічний елемент, задавалась як сума сили робочого струму I_p , сили імпульсів струму першого сигналу $I_{1m}(t)$ та сили імпульсів струму другого сигналу $I_{2m}(t)$:

$$I(t) = I_p + I_{1m}(t) + I_{2m}(t), \quad (5)$$

Для моделювання процесів комутації та отримання перехідних характеристик логічних елементів $V(t)$ методом Рунге-Кутта розв'язувалось складене нами диференціальне рівняння:

$$I_p + I_{1m}(t) + I_{2m}(t) = \frac{Ch}{2e} j'' + \left[0,933(aj') - \frac{0,878(aj')}{1 + (0,054aj')^{15,5}} \right] \cdot G + (I_c) \sin j, \quad (6)$$

де числовий множник $a = \frac{h}{2e}$.

Перехідні характеристики логічних елементів "Г"

Для моделювання перехідних процесів та для розрахунків перехідних характеристик у логічних елементах "Г", створених на основі джозефсонівських кріотронів, використали створену математичну модель. Основними параметрами моделі були такі фізичні характеристики кріотронів та керуючих сигналів: сила робочого струму I_p , сила критичного струму I_c , амплітуда керуючих імпульсів струму DI , ємність джозефсонівського тунельного переходу C , нормальна провідність переходу G_0 та тривалість імпульсів електричного струму t . Всі наведені вище параметри моделі та їх комбінації істотно впливали на розраховані перехідні характеристики $V(t)$. Комбінації навантаження встановлених параметрів не забезпечували стабільний режим роботи логічних елементів: дія керуючих сигналів або не призводила до логічного переходу "0" → "1" або не повертала елемент із стану "1" в стан "0". Методом підбору нами визначено такі параметри моделі, за яких логічний елемент "Г" працював би у стабільному режимі, а потім параметри змінювались так, щоб режим роботи зберігався стабільним, а час комутації зменшувався би, тобто зростала швидкодія елементів.

У таблиці наведено основні параметри моделі, за яких розраховані перехідні характеристики показували стабільний режим роботи логічних елементів з мінімальним часом комутації для логічних переходів "0" → "1" та "1" → "0", та моменти подачі імпульсів струму для першого керуючого сигналу t_{11} , t_{12} , t_{13} і для другого керуючого сигналу t_{21} , t_{22} , t_{23} .

Основні параметри моделі

I_p , мкА	I_c , мкА	DI , мкА	t , пс	C , пФ	G_0 , Ом ⁻¹	t_{11} , пс	t_{12} , пс	t_{13} , пс	t_{21} , пс	t_{22} , пс	t_{23} , пс
-4	9	8	20	$0,58 \cdot 10^{-4}$	$0,94 \cdot 10^{-3}$	40	120	160	60	120	170

Результати моделювання процесів комутації в логічних елементах "Г" та одна з розрахованих перехідних характеристик наведено на рис. 2. Для зручності ми наводимо нормовану перехідну характеристику $V(t)/V_0$, де V_0 – напруга на елементі в стані логічної "1". Моделювання полягало в подачі в різні моменти часу на логічний елемент обидвох керуючих сигналів у вигляді імпульсів електричного струму. На проміжку часу $0 \leq t \leq 40$ пс на логічний елемент керуючі сигнали не діяли, сила загального струму $I(t)$ визначалась силою робочого струму $I_p = -4$ мкА, який за абсолютною величиною є меншим за силу критичного струму $I_c = 9$ мкА. Елемент залишався в початковому стані логічного "0", а напруга на ньому $V(t) = 0$ (рис. 2, г). Встановлення негативного по відношенню до імпульсів струму робочого струму не є обов'язковим. Результати моделювання показали, що встановлення позитивного робочого струму істотно погіршує і стабільність роботи, і швидкодію логічного елемента "Г".

У моменти часу $t = 40$ пс та $t = 80$ пс на елемент подано окремо імпульси першого керуючого сигналу $I_1(t)$ (рис. 2, а) та другого керуючого сигналу $I_2(t)$ (рис. 2, б) відповідно. Амплітуда кожного імпульсу $DI = 8$ мкА. Сила загального струму, що протікав через елемент, $I(t) = I_p + DI = 4$ мкА не перевищувала величину критичного струму $I_c = 9$ мкА. На рис. 2, з видно, що в обох випадках на елементі виникали імпульси напруги, але їх амплітуда була настільки малою, що логічний елемент не змінював свого логічного стану і залишався в початковому стані логічного "0". Аналогічні імпульси напруги виникали на елементі і моменти часу $t = 60$ пс та $t = 100$ пс, коли припинялась дія керуючих сигналів, але їхня полярність була іншою.

У момент часу $t = 120$ пс подали одночасно перший керуючий сигнал $I_1(t)$ та другий керуючий сигнал $I_2(t)$ амплітудою $DI = 8$ мкА. Сила загального струму на логічному елементі $I(t)$ зросла до величини $I_p + 2I_0 = 12$ мкА (рис. 2, в).

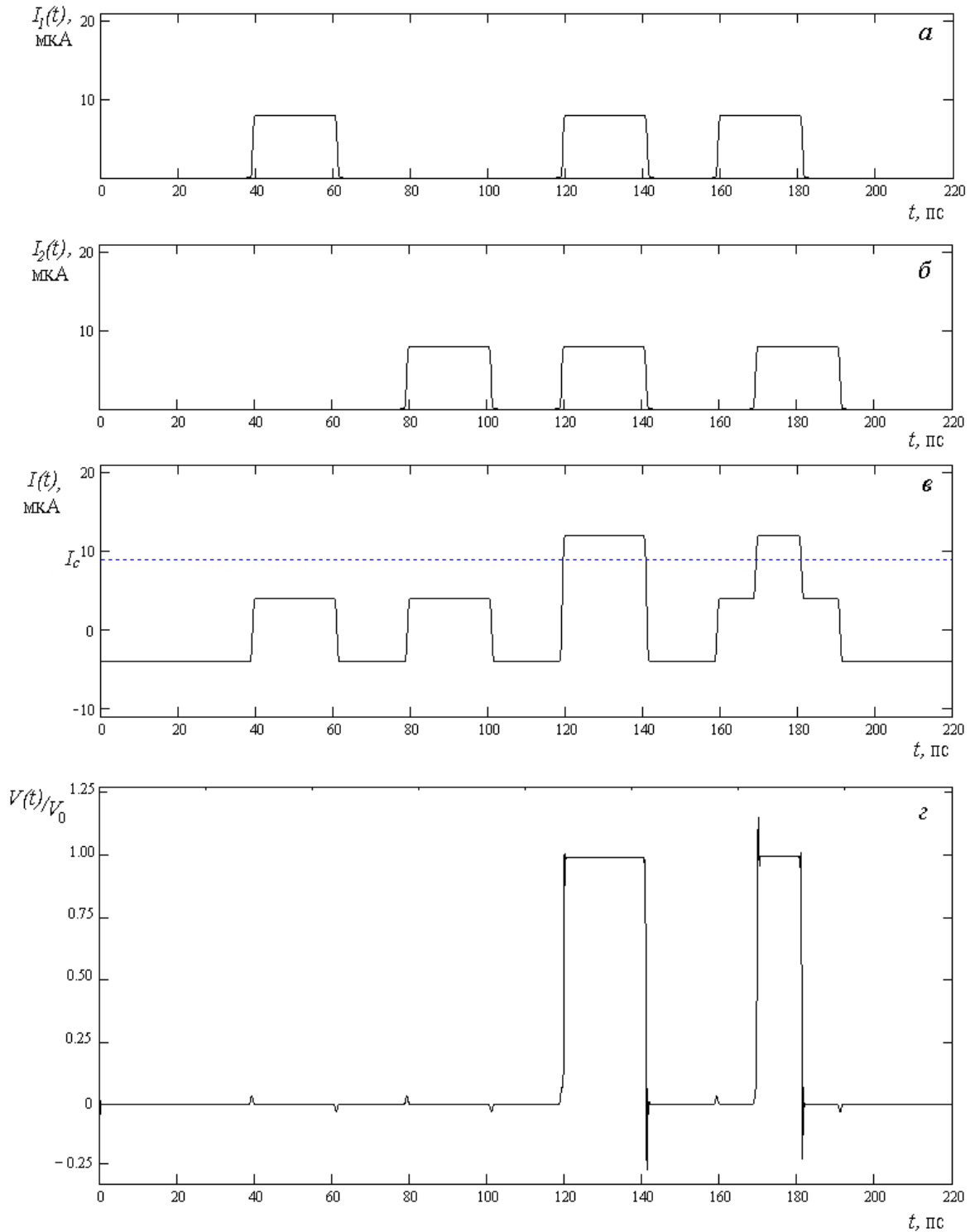

Рис. 2. Часова залежність сили струму $I_1(t)$ для першого керуючого сигналу (а); часова залежність сили струму $I_2(t)$ для другого керуючого сигналу (б); часова залежність сили загального струму $I(t)$ (в); нормована перехідна характеристика $V(t)/V_0$ логічного елемента "Г" (г)

Сила загального струму $I(t)$ в логічному елементі перевищила рівень критичного струму I_c , на елементі появилася напруга $V(t) = V_0$ чи $V(t)/V_0 = 1$. Логічний елемент змінив свій стан і перейшов у

стан логічної "1", тобто відбувся логічний перехід "0" → "1", що показала перехідна характеристика $V(t)$. Через проміжок часу $t = 20$ пс дія обидвох керуючих сигналів припинилась, сила загального струму $I(t)$ повернулася до рівня робочого струму $I_p = -4$ мкА, внаслідок чого почало виконуватись співвідношення $|I_p| < I_c$. Це призвело до відновлення надпровідного тунелювання куперівських пар, на логічному елементі встановилась напруга $V(t) = 0$, елемент повернувся в стан логічного "0", тобто відбувся логічний перехід "1" → "0".

Для перевірки правильності нашої моделі ми змоделивали ситуацію, коли керуючі сигнали подавались не одночасно, а діяли одночасно тільки деякий проміжок часу. У момент часу $t = 160$ пс на елемент подали імпульс першого сигналу (рис. 2, а). З деякою затримкою в момент часу $t = 170$ пс, коли на логічний елемент вже діяв перший керуючий сигнал $I_1(t)$ амплітудою $DI = 8$ мкА і сила загального струму становила $I(t) = I_p + I_0 = 4$ мкА (рис. 2, в), було подано другий керуючий сигнал $I_2(t)$ амплітудою також $DI = 8$ мкА (рис. 2, б). Сила загального струму в елементі стала $I(t) = I_p + 2I_0 = 12$ мкА і перевищила величину критичного струму I_c (рис. 2, в), тому на елементі встановилась напруга $V(t) = V_0$, логічний елемент перейшов в стан логічної "1" (рис. 2, з). У момент часу $t = 180$ пс дія першого керуючого сигналу припинилась, сила загального струму стала $I(t) = I_p + I_0 = 4$ мкА (рис. 2, в), що є меншим за значення критичного струму I_c . Логічний елемент повернувся із стану логічної "1" в стан логічного "0", що видно на перехідній характеристиці $V(t)$ (рис. 2, з). Така поведінка логічного елемента відповідає стабільному та коректному режиму роботи елементів логіки "Г".

Для оцінки швидкодії елементів та дослідження особливостей перебігу процесів комутації під час логічних переходів "0" → "1" і "1" → "0" були отримані перехідні характеристики в іншому часовому масштабі. На рис. 3 наведено нормовану перехідну характеристику $V(t)/V_0$ логічного елемента "Г", яка описує зміну логічного стану "0" → "1" → "0", коли на елемент діяли одночасно імпульси струму обидвох керуючих сигналів. Видно, що сила загального струму $I(t)$ почала зростати в момент часу $t \approx 168,5$ пс. Практично в цей момент часу стала зростати напруга $V(t)$. Коли $t \approx 169$ пс, сила струму $I(t)$ досягла рівня критичного струму I_c , після чого зростання напруги перейшло на згасаючі коливання напруги, які закінчились в момент часу $t \approx 170,5$ пс, і на елементі встановилась постійна напруга $V(t) = V_0$. Можна вважати, що в цей момент часу перехідний процес в елементі логіки закінчився, відбувся логічний перехід "0" → "1" і оцінити час комутації для таких логічних переходів $Dt_{01} \approx 2$ пс. У момент часу $t = 180$ пс дія одного з керуючих сигналів припинилась, сила струму $I(t)$ почала зменшуватись (рис. 3а), внаслідок чого напруга на логічному елементі почала спадати (рис. 3б). Характер зміни напруги можна трактувати як наростаючі коливання напруги, які перейшли у згасаючі. Приблизно через 2 пс на елементі встановилась напруга $V(t) = 0$. Можна вважати, що час комутації для логічних переходів "1" → "0" становив $Dt_{10} \approx 2$ пс.

Якщо порівняти розраховані перехідні характеристики для елементів логіки "Г" під час логічних переходів "0" → "1" і "1" → "0" з аналогічними характеристиками, отриманими для елементів логіки "АБО", то можна відзначити таке: у двох випадках зміна логічного стану відбувалась через згасаючі коливання напруги, що є базовою властивістю джозефсонівських контактів як нелінійних коливних систем. Час комутації для логічних елементів "Г" та "АБО" під час логічних переходів "0" → "1" та "1" → "0" практично однаковий: $Dt_{01} \approx Dt_{10} \approx 2$ пс. Результати моделювання показали, що на основі джозефсонівських кріотронів можна створювати логічні елементи "Г" та "АБО", які проявлятимуть високу швидкодію і стабільний режим роботи, що дає перспективу та можливість їх практичного використання.

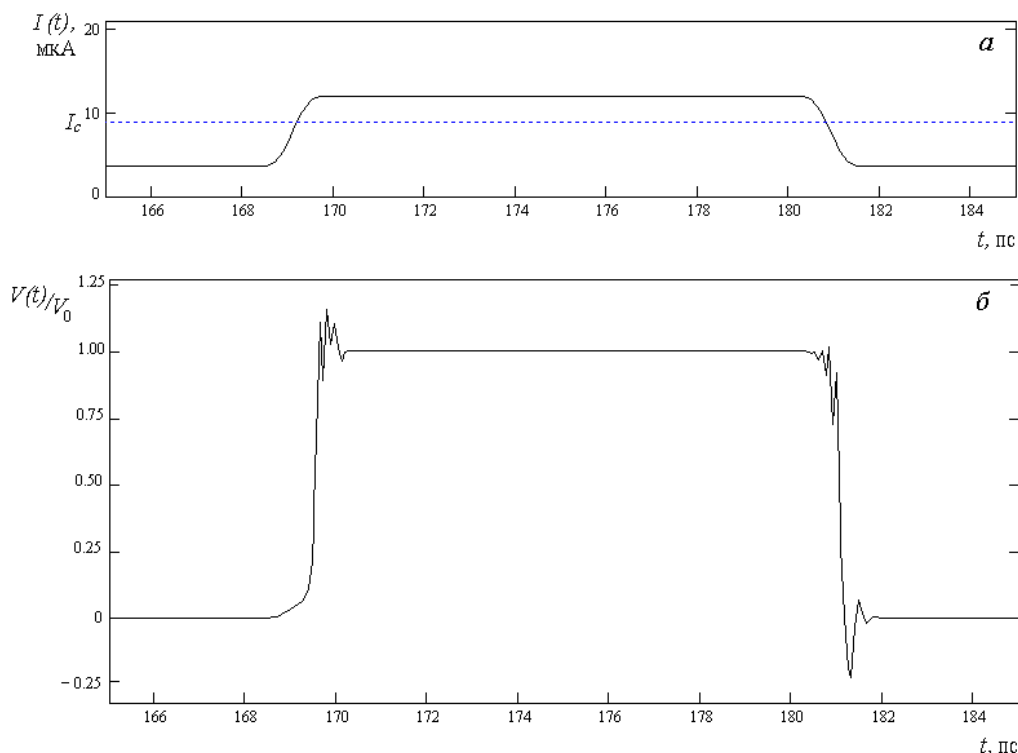

Рис. 3. Часова залежність сили загального струму $I(t)$ під час логічних переходів “0” → “1” і “1” → “0” внаслідок одночасної дії двох керуючих сигналів (а); нормована перехідна характеристика $V(t)/V_0$ логічного елемента “1” (б)

Висновки

Запропоновано на основі джозефсонівських тунельних переходів реалізувати логічні елементи “1”, створено математичну модель перехідних процесів у таких елементах логіки. Встановлені оптимальні параметри моделі та розраховані перехідні характеристики логічних елементів “1”, які описують їх поведінку під час зміни логічного стану і логічних переходів “0” → “1” та “1” → “0”. Показано, що керування станом логічних елементів “1” внаслідок дії керуючих сигналів у вигляді імпульсів електричного струму дає стабільний режим роботи і задовольняє всі вимоги, які повинні виконуватись в таких елементах логіки. Оцінено час комутації логічних елементів “1”, який становить 2 пс, що свідчить про їх високу швидкодію.

1. Воройський Ф.С. Новые и разрабатываемые виды памяти ЭВМ /Ф.С. Воройський // Науч. и техн. б-ки. – 2007. – № 8. – С. 44–55.
2. Brillman M.E. Large capacity cryotron memory units with non-destructive read-out / M.E. Brillman // Vacuum. – 1967. – Vol. 17. – P. 338.
3. Makhlin Y., Schon G., Shnirman A. // 2000, LANL E-print arXiv: cond-mat/0011269, 46 p.
4. Watson Kuo, C. S. Wu, J. H. Shyu, and C. D. Chen // J. Appl. Phys. 101, 053903 (2007) (4 pages).
5. Kim Ju H., Ramesh P. Dhungana, and Kee-Su Park // Phys. Rev. – 2006. В 73, 214506 (12 pages).
6. Ilyin Y., Nijhuis A. and H.H.J. ten Kate // Cryogenics. – 2006. – Vol. 46. Is. 7–8. – P. 517–529.
7. Yoshinao Mizugaki, Yoko Namatame and Masaaki Maezawa // Supercond. Sci. Technol. 20 S315- S317 Issue 11 2007.
8. Ван Дузер Т. Физические основы сверхпроводящих устройств. – М.: Радио и связь, 1984.
9. Partyka A. I., Tyhanskyi M.V. // Superconductivity and Novel Magnetism. – DOI: 10.1007/s10948-010-0925-3.
10. Тиханський М.В., Партика А.І. // Тем. Випуск «Електроніка і зв'язь». – 2009. – Ч. 2, № 4–5. – С. 11–16.
11. Тиханський М.В., Партика А.І. // Sensor Electronics and Microsystem Technologies. – 2007. – № 4. – С. 10–16.